

Землянська А.В.

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійський державний агротехнологічний
університет імені Дмитра Моторного

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ В РОМАНІ Л.М. ГАНТ «РИБА НА ДЕРЕВІ»

Анотація. У статті зосереджено увагу на одній з провідних проблем інклюзивних художніх творів – вибору педагогічної стратегії у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інклюзивна художня література, діти з особливими освітніми потребами, педагогічна стратегія, дислексія, булінг.

Zemlianska A. Problems of Education in L.M. Gant's novel «Fish on a Tree». The article focuses on one of the leading problems of inclusive fiction – the choice of a pedagogical strategy in working with children with special educational needs.

Key words: inclusive fiction, children with special educational needs, pedagogical strategy, dyslexia, bullying.

Актуальність. Роман американської письменниці Л.М. Гант «Риба на дереві» свого часу став справжнім світовим бестселером і приніс успіх письменниці. Однією з причин популярності твору була увага до дитини з особливими освітніми потребами, яка в умовах звичайного шкільного життя пройшла важкий шлях випробувань, сумнівів і розчарувань у собі, цькування з боку однолітків та пошуку справжніх друзів, і зрештою – віднайдення «свого» місця, прийняття свого Я. Не випадково роман отримав 29 нагород, у тому числі й відзнаку «Значима книга» від Асоціації бібліотечних послуг для дітей (ALSC), що призначається виданням, «вартим уваги, видатним», на думку читачів, видавців, експертів з дитячої літератури, викладачів тощо [5]. Однак незважаючи на численну кількість премій та нагород, роман залишився на маргінесі літературознавчих досліджень чи педагогічних студій.

Метою нашої статті є висвітлення основних проблем навчання й виховання, змальованих у романі Л.М. Гант «Риба на дереві».

Виклад основного матеріалу. В Україні роман вийшов друком у видавництві «Vivat» у 2019 році. Він органічно вписався в когорту зразків інклюзивної художньої літератури. Такі твори мають одну важливу рису – героями виступають люди з інвалідністю (ми б розширили визначення, повертаючись до визначення «людина з особливими потребами»: соціальними, освітніми, фізичними тощо). Свою позицію ми вже аргументували у попередніх студіях [4]. Інклюзивні художні тексти торкають проблем тих, хто відрізняється від звичайних однолітків, але має не менш багатий внутрішній світ, а також висвітлюють моделі поведінки осіб, які безпосередньо стикаються із такими «особливими» людьми: їхніх рідних, друзів, однокласників чи приятелів, незнайомців та ін. О. Деркачова наголошує: «Це життєствердна і дуже добра література, після прочитання якої починаєш помічати недрібні дрібниці, деталі, а ще виникає бажання обійняти того, хто поряд, адже головне чи не в усіх творах – любов» [3, с. 8]. Таким чином, інклюзивна художня література допомагає формувати моральні цінності, коригувати вже наявні установки, руйнувати стереотипи.

Дослідники стверджують, що інклюзивна література розглядалась у різних аспектах навчання й виховання: інклюзивної освіти й соціальної взаємодії, стратегії ефективною інклюзивної імплементації, навчальні практики в інклюзивному класі тощо [6, с. 1098]. Щодо саме художніх творів, то вони аналізуються насамперед як образне вираження, ілюстрація до тих процесів, що відбуваються в соціумі і пов'язані безпосередньо з людьми з інвалідністю та іншими особливостями.

У романі «Риба на дереві» увагу сконцентровано на складному шкільному житті дівчинки Еллі, яка страждає на дислексію. Окрім того, що головна героїня сама не розуміє, чому вона не така, як усі, чому читання й писання є для неї величезним випробуванням, вона ще й постійно зазнає кпинів та знущань з боку однолітків, докорів від учителів та дирекції шкіл, де навчалась. Таким чином, у творі окреслюються такі освітні проблеми: протиставлення педагогічних стратегій, проблема розвитку природних здібностей в умовах шкільної системи, підлітковий булінг, тощо. Центральною з-поміж них є перша, виражена через образи

вчителів класу Еллі, місіс Голл та містера Деніелса, а також директорки школи, місіс Сільвер.

І вчителька, і директорка постають носіями традиційного, «авторитарного» способу організації освітнього процесу, який, за визначенням Е. Данілавічюте та С. Литовченко, ґрунтується на «високоморальних цінностях», але, по суті, є «моносуб'єктним», або, як його ще називають дослідники, «бездітним» [2, с. 23–24]. У цьому випадку вибудовуються суб'єкт-об'єктні відносини, за яких дитина, яка не вписується в рамки очікувань, встановлені дорослими, відчуває дискомфорт, приниження, невпевненість, свою неповноцінність і провину за це. Так стається з Еллі через її проблеми з дислексією, зокрема коли вона подарувала вчительці на честь виходу в декрет поховальну листівку. Дівчинка колись бачила, як її дарували знайомим, щоб їх потішити, але через труднощі з читанням не знала, які саме слова там написані. Місіс Голл, як завжди, прийняла позицію жертви, всім своїм виглядом демонструючи розпач і безсилля у навчанні й вихованні Еллі, зітхаючи, жаліючись директорці на її «витівки». Ми бачимо, що така педагогічна стратегія викликає у протагоністки зворотний ефект: *«У моїй голові крутиться кіно. В ньому вчителька бере палицю й креслить лінію на землі поміж нами <...>. Вона вбрана як шериф, а на мені – смугастий чорно-білий однострій в'язня»* [1, с. 13]. Метафора школи як в'язниці дуже чітко описує самовідчуття учнів, які з певних причин не вписуються в систему: *«Сама (вчителька. – А.З.) тим часом пишкає на мою парту рідиною для чищення. Погляд її засвідчує, що вона й на мене залюбки нею пишкнула б. Задля того, щоб зітерти з мене мою тупість»* [1, с. 15].

Таке саме зневажливе ставлення проявляє й директорка школи. Вона нагадує Еллі, скільки шкіл вона вже змінила до того, як прийти до їхньої, дивиться з докором, не розуміє, чому учениця таке «утнула». Місіс Сільвер не хоче чути аргументи, та й Еллі не має бажання їх наводити – вона розуміє, що має «перепрошувати чи пояснювати», але не відчуває емпатії.

Авторка, яка в дитинстві мала проблеми з читанням, досягла успіху в житті завдяки вчителю, який став їй свого часу підтримкою та надихнув самій опанувати професію педагога для допомоги дітям зі схожими проблемами. Тому на заміну вищезгаданим педагогам Л.М. Гант виводить у романі образ вчителя з більш сучасною та адекватною для роботи з людьми з особливими освітніми потребами. Дослідники

описують її як таку, що пропагує суб'єкт-суб'єктну взаємодію, співпрацю між дорослими та дітьми, коли «замість підходу «з цінностями суспільства – до дитини» все більше популярним стає підхід «з дитиною – до цінностей суспільства» (О.Б. Орлов)» [2, с. 24]. Ця стратегія виходить з інтересів, нахилів та потреб здобувачів освіти, організовує насправді колективну діяльність та надає їм можливості до саморозвитку.

Вчитель Деніелс відійшов від уже сформованих його попередниками суджень про учнів класу. Коли він побачив, що Еллі нічого про себе не написала, він просто запитав її, що їй подобається робити, і таким чином установив перший контакт з дівчинкою, перенісши увагу з того, що вона мусить робити, на те, що вона може й хоче робити. Проектні технології, індивідуалізований підхід, повага до кожного тощо – саме те, чим учитель підкорив своїх здобувачів та надихнув до навчання, досліджень і прояву своїх справжніх здібностей. Важливими для Еллі стали слова містера Деніелса, звернені особисто до неї, ті принципи їхніх стосунків, які він одразу встановлював не як вчитель, а радше як, наставник, старший друг: «...я на твоєму боці. Я хочу тобі допомогти», «Я щосили намагатимусь не відправляти тебе до директорки. Якщо в нас виникнуть якісь питання, ми з тобою вирішимо їх разом» [1, с. 57] й т.п. Дівчинка спочатку сприймає такі його вислови з підозрою на нещирість, але вони постійно співвідносяться з діями містера Деніелса, тож поступово між ними виникає почуття довіри й взаємоповаги. «Він наче бачить мене наскрізь, – зауважує Еллі. – Ніби знає, як мені сумно. Наче дає мені ліхтарика в темній кімнаті» [1, с. 152].

Метафора риби на дереві, яку авторка винесла в назву твору, розкриває конформізм та обмеженість тих критеріїв оцінювання успішності здобувачів освіти, їхніх здібностей та сформованих практичних навичок, які застосовує традиційна шкільна система. Сучасні стратегії освіти змінюють навіть педагогічну риторичку, що передається й у ставленні містера Деніелса до головної героїні. Замість звинувачень її у бажанні привернути до себе увагу, знущанні над вчителями, відставанні у навчанні через лінощі й т.п. учитель підкреслює її переваги в колі однокласників та виділяє особливі здібності: «Ти дуже хоробра», «У тебе неймовірні малюнки», «...ти, безперечно, зовсім не дурна...» [1, с. 189–190]; «Маєш дійсно приголомшливі здібності» [1, с. 177] та ін. Дівчина навіть підкреслює у своїй оповіді той факт, що містер Деніелс думав про неї у позашкільний час, тож правильно зміг поставити їй діагноз та вигадати, як їй допомогти. Для неї це було дуже дивно, адже

«жоден із учителів зазвичай не думає про нас ані секунди довше, ніж мусить» [1, с. 180].

Принагідно авторка зачіпає й іншу проблему – шкільного булінгу. Розгубленість Еллі перед завданнями з читання та писання, спричинена дислексією, зробила її об'єктом знущань для лідерок класу. Але педагогічна стратегія, обрана містером Деніелсом, дозволила не лише підтримати й розкрити потенціал усіх учнів, а й згуртувати їх, оскільки вони мали змогу розгледіти одне одного, глибше пізнати, вибудувати коло свого спілкування за інтересами та спільними емоціями й відчуттями. Еллі нарешті знайшла друзів, яких приймала з усіма їхніми особливостями і для яких так само була цінною як особистість: дивакуватого всезнайку Альберта, справедлива Кейша – кожен має свою філософію щодо насильства, навіть вербального, та необхідності захищати своє Я, і вони органічно доповнюють невпевнену в собі Еллі.

Заручившись підтримкою рідних, друзів, учителя, дівчина починає роботу над подоланням своїх слабкостей та «неможливостей», а її історія розгортається від розділу «Торба з порожнечею» до частини «Я бачу світло». Наприкінці книги героїня зізнається, що коли містер Деніелс почав із нею працювати над проблемами з дислексією, її фантазія почала видавати яскраві, позитивні картинки: *«У моїй голові крутиться кіно. <...> В якому я щаслива. Читаю й малюю. І знайшла своє особливе місце в цьому світі* (підкреслення наше. – А.З.)» [1, с. 312]. А відтак – педагогічної мети досягнуто.

У цьому аспекті дуже показовими є подяки, які авторка виражає всім, хто її підтримував, допомагав, надихав – і таким чином привів до появи книги та досягнення успіху. Це є наглядним прикладом того, наскільки важливою для кожного є наявність поруч людей, що стануть опорою та стимулом до віднайдення себе та самореалізації.

Висновки. Отже, роман Л.М. Гант «Риба на дереві» як зразок інклюзивної художньої літератури розкриває актуальні проблеми освіти, з якими стикаються в шкільній системі діти з особливими освітніми потребами. Твір ілюструє той факт, як зміна педагогічної стратегії навіть одного вчителя може викликати значні зміни у його здобувачів освіти в позитивний бік, а також налагодити загальну атмосферу в класі: згуртувати учнів, даючи при цьому можливість кожному проявити свої індивідуальні здібності. Окремо можна виділити проблеми булінгу, співвідношення домашньої педагогіки із впливом соціальних інститутів

на самореалізацію особистості та ін., що можуть стати предметом вивчення літературознавців та методистів.

Література

1. Гант Л. М. Риба на дереві / пер. з англ. Д. Березіної. Х. : Віват, 2019. 320 с.
2. Данілавічюте Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник / за ред. А. А. Колупаєвої. К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 360 с.
3. Деркачова О., Ушневич С. Література та інклюзія. Брустурів : Дискурсус. 286 с.
4. Землянська А. В. Образ людини з особливими потребами в сучасній кіноіндустрії. *Вихід за межі: інклюзивна література як голос «іншого»*: матеріали міжнародної наукової конференції (26–27.09.2024 р.) Запоріжжя : БДПУ, 2024. С. 47–50.
5. American Library Association. URL: https://www.ala.org/alsc/award_sgrants/notalists/ncb.
6. Sharova T. et al. The artistic space of the topic of inclusion in the literature of Ukraine. *Theory and Practice in Language Studies*. 2023. Vol. 13(5). Pp. 1096–1104.

Комарова З.І.

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та методики її навчання
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

ФОНЕТИЧНІ ДІАЛЕКТНІ ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ МОВИ МАРІЇ ТКАЧІВСЬКОЇ

Анотація. У статті досліджено художню мову Марії Ткачівської з погляду використання в тексті роману «Голос перепілки» діалектних елементів; проаналізовано фонетичні риси художньої діалектної мови, які відображають особливості перехідних говірок гуцульсько-покутського ареалу карпатської групи говорів. Говіркові елементи